

MAMLAKAT RIVOJLANISHIDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHNING AHAMIYATI

Ro‘ziboyeva Ruxshona Saidjon qizi

Toshkent viloyati yuridik texnikum o‘quvchisi

Annotatsiya: mazkur maqolada korrupsion jinoyatlarning tushunchasi va korrupsiyaga qarshi kurashish borasida xorijiy rivojlangan davlatlarning tajribalari atroflicha muhokama qilingan. Maqola muallifi tomonidan O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy hayotda korrupsiyaga qarshi kurashishda unga nisbatan immunitetni shakllantirish muhim vazifa ekanligi ta’kidlab, korrupsion holatlarni oldini olish bo‘yicha o‘z takliflari bildirilgan.

Kalit so‘zlar: Korrupsiya, jinoyatchilik, xufyona iqtisodiyot, davlat dasturi, pul hokimiyati, hokimiyat egalari, korrupsiyaga qarshi kurash, inson omili.

Bugungi kunda rivojlanib borayotgan, jahon hamjamiyati vakillarini tobora tashvishga solayotgan global muammolardan biri bo‘lgan korrupsiya jamiyat xavfsizligi va barqarorligi, iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy rivojlanishi va hukumatning institusional rivojlanishiga to‘sqinlik qilayotgan illatlardan biridir.

Korrupsiyaga oid jinoyatlar hukumat vakillarining jamiyat oldidagi obro‘sigina putur yetkazibgina qolmay, ichki va tashqi siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy aloqalarning samarali yo‘lga qo‘yilishida ham jiddiy muammo tug‘diradi. Bu muammoga turlicha qarashimiz mumkin.

Tarixiy nuqtayi nazaridan olganda, korrupsiya eng qadimiy jinoyatlardan biri: qayerdagi davlat bo‘lsa, davlat apparatining turli tarmoqlaridan, pastdan yuqorigacha taralgan jinoyatning bir ko‘rinishidir. Hududiy jihatdan qaraganda, korrupsiya butun jahonga yoyilgan jinoyatlardan biri hisoblanadi. Turli davlatlar o‘tmishda va hozirda, dunyoning barcha qit‘alarida korrupsiyaga qarshi muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz kurash olib borganlar va boradilar. Lekin, hozircha uni batamom yo‘qota olishning yo‘lini topa olmadilar va olmayptilar.

Prezidentimiz SHavkat Mirziyoev “Bugungi kundagi yana bir ustuvor vazifamiz – mamlakatimiz rivojiga to‘siq bo‘layotgan yovuz illat, ya’ni, korrupsiya va uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashish, huquqbuzarlikning oldini olish masalalarini samarali hal etishdan iborat”.

“Korrupsiyaga qarshi kurashda huquqni muhofaza qiluvchi idoralar qanchalik harakat qilmasin, xalqimiz bu jirkanch illatga murosasiz bo‘lmas ekan, ta’sirchan jamoatchilik nazoratini o‘rnatmas ekan, bu baloga qarshi samarali kurashni tashkil eta olmaymiz”[1] deya ta’kidlaydi.

Bu masala bilan xattoki xalqaro doirada Birlashgan Millatlar Tashkiloti alohida shug'ullangan va shug'ullanib kelmoqda. Mazkur tashkilot tomonidan korrupsiyaga quyidagicha ta'rif berib o'tilgan:

1) Mansabdor shaxslar tomonidan davlat mulkini o'g'irlash, talon-toroj qilish va o'zlashtirish.

2) Noqonuniy foyda olish uchun o'z xizmat lavozimini suiste'mol qilish.

3) Ijtimoiy burch va shaxsiy ta'magirlik, manfaatlar o'rtasidagi ziddiyat.

Korrupsiyaning keng tarqalganligi va uni tag-tomiri bilan yo'q qilishning ilojini topish qiyinligini ko'zda tutib, uni "xalqaro doiradagi ofat" deb atash mumkin.

Jamiyatda korrupsion illatlarning vujudga kelish holatlari va sabablari ham turlicha asoslarda vujudga kelishi mumkin. Jumladan:

Korrupsiyaning iqtisodiy sabablari – bu, birinchi navbatda, davlat xizmatchilarining past darajadagi maosh olishlari hamda ularning firma va fuqarolar faoliyatiga ta'sir etish vakolatining yuqoriligidir. Amaldorlarda qandaydir noyob ne'matlarni taqsimlash vakolati mavjud bo'lsa, korrupsiya rivoj topadi. Bu, ayniqsa, rivojlanayotgan va o'tish davri mamlakatlarida ko'proq sezilsa, rivojlangan mamlakatlarda ham namoyon bo'ladi. Masalan, AQShda muhtoj oilalarga imtiyozli ravishda uy-joy berish dasturini amalga oshirish davrida korrupsiya qayd etilgan edi.

Korrupsiyaning institutsional sabablariga quyidagilarni kiritishimiz mumkin: davlat muassasalari faoliyatining yuqori darajada yopiqligi; hisobot tizimi kattaligi; qonun chiqarish tizimida oshkoralikning yo'qligi; bekorchixo'jalarni keng tarqalishiga va ko'rsatgan xizmatlaridan qat'iy nazar xizmat pog'onalaridan yuqoriga ko'tarilishga imkon beruvchi davlatning zaif kadrlar siyosati.

Korrupsiyaning ijtimoiy-madaniy sabablari: jamiyatda odob-axloq tushunchalari yo'qolib ketishi; fuqarolarning yetarli darajada axborotga egaligi va tashkilotchiligi, "hokimiyat egalari"ning o'zboshimchaligiga jamiyat barmoq orasidan qarash holatlari natijasida vujudga kelishi mumkin.

Mazkur turdagi jinoyatlarning keng tarqalgan turi bu poraxo'rlik jinoyatidir. Unda ishtirokchilari sifatida, bir tarafdin – pora oluvchi, ikkinchi tarafdin esa – pora beruvchi doimiy ishtirok etishi talab qilinadi. Shuningdek, ayrim hollarda ushbu jinoiy harakatlarda pora olish-berishda vositachilik qiladigan shaxslar ham ishtirok etishi holatlari ham nazarda tutiladi.

Mana shu uch turdagi shaxslarning, ya'ni jinoyat subyektlarining harakatlari korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarning ishtirokchilari sifatida baholanadi va javobgarlikni keltirib chiqaradi. Bunday turdagi jinoyatlarga xalq orasida ko'p uchraydigan holatlar sifatida aytishimiz mumkinki, "fuqarolik pasportini muddatidan ilgari olish uchun polon so'm pul berish kerak" yoki "haydovchilik guvohnomasini muddatidan ilgari olish uchun pul berish", "avtomaktabga bormasdan o'qituvchini qo'lga pul berish" yoki "avtomaktab imtixonlarni pul bilan topshirish kerak",

“mashinani vaqtiliq chiqishi uchun salonga palon so‘m berish kerak”, “falon joyga ishga o‘tish uchun rahbarga falon so‘m berish kerak”, “jarimani kamaytirish uchun avtoinspektorga berish kerak”, xullas, “usti”ni bermasang ishing bitmaydi, degan tushunchalar avj olgan. Xalq nazarida “korrupsiya” deganda, amal kursisida galstuk taqib salobat bilan o‘tirgan, bir qo‘li bilan qanaqadir qog‘ozga imzo chekayotgan, bir qo‘li bilan stolning tagidan konvertga solingan porani olayotgan “amaldor” ko‘z o‘ngiga keladi.

So‘nggi yillarda yurtimizda ham korrupsiyaga qarshi kurashishning huquqiy mexanizmlarini yanada takomillashtirishga qaratilgan bir qator chora-tadbirlar hamda muhim normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinmoqda, jumladan, fikrimizning isboti o‘laroq 2017-yil 3-yanvar kuni O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi qonunni imzoladi. Mazkur qonun bilan korrupsiyaga qarshi kurashish borasidagi davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari, vakolatli davlat organlar tizimi, shuningdek, bu sohada fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari va fuqarolarning mazkur sohada ishtiroki va o‘rni, korrupsiyaning oldini olishga doir chora-tadbirlar, jazo muqarrarligini ta‘minlash va bu borada xalqaro hamkorlikni ta‘minlash kabi choralar mustahkamlab qo‘yildi.

Shuningdek, mazkur qonunga asosan Korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat etib belgilandi:

- aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish;
- davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida korrupsiyaning oldini olishga doir chora-tadbirlarni amalga oshirish;
- korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarni o‘z vaqtida aniqlash, ularga chek qo‘yish, ularning oqibatlarini, ularga imkon beruvchi sabablar va shart-sharoitlarni bartaraf etish, korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarni sodir etganlik uchun javobgarlikning muqarrarligi prinsipini ta‘minlash[2].

Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimida barcha davlat organlari, tashkilot va muassasalarida korrupsiyasiz sohaga aylantirishda mamlakat miqyosida barcha chora tadbirlarni o‘z ichiga oluvchi Davlat dasturlari ham qabul qilindi. Mazkur davlat dasturlarining dastlabkisi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 2-fevraldagi Qarori bilan 2017–2018 yillarda korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha birinchi Davlat dasturi qabul qilinib, uning ijrosi doirasida aniq chora-tadbirlar amalga oshirildi. Bu islohotlarni davom ettirgan holda, 2019-yilning 27-may kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni bilan 2019–2020 yillarga mo‘ljallangan korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha

navbatdagi Davlat dasturi tasdiqlandi. Bu boradagi so‘nggi qadamlardan biri sifatida 2021-yili 6-iyul kuni “Korrupsiyaga qarshi murosasiz munosabatda bo‘lish muhitini yaratish, davlat va jamiyat boshqaruvida korrupsiyaviy omillarni keskin kamaytirish va bunda jamoatchilik ishtirokini kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident Farmoni bilan tasdiqlangan Korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha 2021–2022 yillarga mo‘ljallangan Davlat dasturi qabul qilinib u bo‘yicha tizimli chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Shuningdek, 2021-yili 6-iyul kuni “Korrupsiyaga qarshi murosasiz munosabatda bo‘lish muhitini yaratish, davlat va jamiyat boshqaruvida korrupsiyaviy omillarni keskin kamaytirish va bunda jamoatchilik ishtirokini kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF bilan tasdiqlangan Davlat dasturining oldingi qabul qilingan davlat dasturlaridan bir qator yangiliklarni joriy etish bilan xarakterlanadi. Jumladan, mazkur farmonga asosan, ilk bor korrupsiyaviy xavflarni aniqlash va tizimli tahlil qilish, ularni keltirib chiqaruvchi omillarni bartaraf qilish uchun mas‘ul bo‘lgan alohida organ – Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tashkil etildi. Davlat hokimiyati organlari va yirik xo‘jalik yurituvchi subyektlarda korrupsiyaga qarshi ichki nazorat tuzilmalari faoliyati yo‘lga qo‘yilmoqda. Raqamli texnologiyalar imkoniyatidan keng foydalangan holda transport vositalariga davlat raqam belgilarini berish, notariat va boshqa davlat xizmatlarini ko‘rsatish, yer uchastkalarini ajratish, yo‘l harakati qoidalariga rioya etilishini nazorat qilish kabi ko‘plab sohalarda korrupsiya va suiste‘molchiliklarning oldini olishga qaratilgan samarali mexanizmlar joriy etilmoqda[3]. Mamlakatimizda korrupsiyaga murosasiz munosabatni shakllantirish va uni oldini olish maqsadida davlat organlari faoliyatining ochiqligi va shaffofligini ta‘minlash, davlat boshqaruvi tizimida “inson omili”ni kamaytirish borasida davlat va jamiyat boshqaruvi sohalariga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish yo‘lga qo‘yilmoqda.

O‘z navbatida, 2021-yil yanvar oyida e‘lon qilingan “Transparency International” xalqaro nohukumat tashkiloti tomonidan 2020-yil bo‘yicha “Korrupsiyani qabul qilish indeksi” reytingida O‘zbekiston 180 ta davlat orasida 26 ball bilan 146-o‘rinni egallab, 7-pog‘onaga ko‘tarildi. 2019-yilda O‘zbekiston 25 ball bilan 153-o‘rinni egallagan bo‘lsa, 2018-yilda bu ko‘rsatkich 23 ball bilan 158-o‘rinni tashkil etdi. Albatta, bunday ijobiy o‘zgarishlar mamlakatimizda olib borilayotgan islohatlarning samarasi hisoblanadi.

Bunday turdagi illatga qarshi kurashish uchun avvalambor insonlarni ongini yuksaltirish, ularni huquqiy savodxonligini oshirish orqali erishish mumkin bo‘ladi. Xorijning rivojlangan davlatlari Gon-Kong, Singapur, Shveytsariya, Yaponiya, Germaniya va Fransiya kabi davlatlarda korrupsiyaga qarshi kurashish borasida qonuniy choralarni kuchaytirish orqali kurash olib borgan.

Misol uchun, Janubiy Koreya Jinoyat kodeksining 129-moddasi pora olishdan tashqari, pora so‘rash va pora olishga va‘da berish uchun ham javobgarlikni belgilaydi.

E'tiborga molik jihati shundaki, mazkur davlat jinoyat qonunchiligi nafaqat pora berish yoki pora berishni va'da qilishni, balki shaxsning pora berish haqida o'z xohishini namoyon qilganligi holatini ham jazoga sazovor qilmish sifatida baholaydi (JK 133-modda)[4].

Litva Jinoyat kodeksining 225-moddasida qonunga zid harakatlarni bajarish orqali pora olish ko'rinishidagi jinoyat uchun og'irroq javobgarlikni nazarda tutadi. Shuningdek, poraning miqdori ko'p miqdorni tashkil qilganligi holatlari uchun og'irlashtiruvchi qismlar bilan javobgarlikka tortish to'g'risidagi normalarni belgilaydi.

Gonkong jinoyat qonunchiligi poraxo'rlik jinoyatlarini pora evaziga amalga oshiriladigan harakatlarning ro'yxatini belgilash orqali chegaralab qo'ygan. 1971-yildagi Poraxo'rlikning oldini olish to'g'risidagi Qonunning 4-moddasiga muvofiq, har qanday shaxs tomonidan, xoh Gonkongda, xoh boshqa joyda bo'lmasin, qonuniy vakolat yoki asosga ega bo'lmagan holda davlat xizmatchisiga uning:

- davlat xizmatchisi sifatidagi har qanday harakatni bajarish yoki uni bajarishdan voz kechganligi;

- shu yoki boshqa davlat xizmatchisining har qanday boshqa davlat xizmatchisi tomonidan davlat xizmatchisi sifatida amalga oshirilayotgan harakatni tezlashtirishi, kechiktirganligi, taqiqlaganligi yoki oldini olganligi;

- har qanday shaxsga davlat idorasi bilan har qanday biznesni amalga oshirishda yordam berish, uni qo'llabquvvatlash, to'sqinlik qilish yoki kechiktirishi kabilarni amalga oshirganligi uchun har qanday manfaatni taqdim etishi uning javobgarlikka tortilishiga asos bo'ladi.

Mazkur moddaning 2-qismi davlat xizmatchisi tomonidan yuqorida sanab o'tilgan harakatlarni amalga oshirganlik evaziga manfaatdor bo'lish uchun javobgarlikni nazarda tutadi.

Hozirgi kunda korrupsiya eng kam uchraydigan davlatlar aynan Daniya, Yangi Zelandiya, Germaniya, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapur va boshqa davlatlar hisoblanadi. Korrupsiya rivojlangan davlatlar esa Afg'oniston, Tunis, Jazoir va ko'plab Afrika kabi davlatlar misolida ko'rishimiz mumkin.

Muxtasar qilib aytganda, korrupsiya – taraqqiyot kushandasi, xavfsizlikka tahdid tug'diruvchi xavfli jinoyat ekanligini inobatga olib amalga oshirilayotgan bunday harakatlardan yagona maqsad mamlakatda korrupsiyaga qarshi kurashishni samaradorligini oshirishdan iborat. Shu bilan bir qatorda, biz ushbu yo'lda mamlakatimizda bugungi kunda korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida huquqiy munosabatlarni tartibga solish, ushbu sohadagi chora-tadbirlar samaradorligini oshirish, ushbu illatni ildizi bilan yo'q qilish, jamiyatda korrupsiyaga qarshi murosasiz munosabatni qaror toptirishda idoralararo hamkorlikni yanada rivojlantirish, davlat boshqaruvi organlarining korrupsiyaga qarshi faoliyatiga zamonaviy axborot-

kommunikatsiya texnologiyalari, jumladan, videokuzatuv tizimlari, elektron hisob-kitob va almashinuv, idoralararo ma'lumotlar bazalarini yanada keng joriy etishimiz kerak. Chunki, elektron vositalarini joriy etish va yanada kengaytirish, aholiga xizmat ko'rsatish va axborot berishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishga qaratilgan sa'y-harakatlar korrupsiyaga qarshi ijobiy ta'sirga ega. Shuningdek, korrupsiyaga qarshi kurashish yo'lida manfaatlar to'qnashuvining oldini olish to'g'risidagi qoidalar qonun hujjatlariga kiritilgan bo'lsada, ularni to'g'ri qo'llash yanada tartibga solish mexanizmini kuchaytirish zarur. Bu illatga qarshi kurashish tegishli organlarninggina emas, barchaning ishi bo'lishi kerak. Shundagina, biz ushbu xavfni bartaraf etgan bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bilimli avlod – buyuk kelajakning, tadbirkor xalq – farovon hayotning, do'stona hamkorlik esa taraqqiyotning kafolatidir / O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 26 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi.
2. “Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida”gi qonun. 2017-yil 3-yanvar.
3. “Korrupsiyaga qarshi murossasiz munosabatda bo'lish muhitini yaratish, davlat va jamiyat boshqaruvida korrupsiyaviy omillarni keskin kamaytirish va bunda jamoatchilik ishtirokini kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi 06.07.2021 yildagi PF-6257-son.
4. Republic of Korea: Criminal Code [Republic of Korea], 3 October 1953.